

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-91>

УДК 338.48-6:2

ПАЛОМНИЦТВО ТА РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

PILGRIMAGE AND RELIGIOUS TOURISM: CHARACTERISTIC TRAITS AND FEATURES

Нагірняк Андрій Ярославовичкандидат історичних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1269-1868>**Nagirnyak Andrii**

National University "Lviv Polytechnic"

У статті досліджено особливості паломництва та релігійного туризму як складової туристичної індустрії. Розглянуто визначальні напрями паломництва і релігійного туризму та вказано їх відмінності. Вказано, що паломницькі тури, на відміну від релігійно-пізнавальних чи культурно-історичних, несуть у собі певну віру в зміст обряду, тобто не лише пізнавальну мету. Зазначено, що головна відмінність паломницького туризму від релігійного полягає в тому, що паломники зацікавлені в особистій участі у релігійних культурах. Окреслено низку проблем щодо подальшого розвитку міжнародного паломництва – релігійного туризму в Україні та коротко дано характеристику ресурсної бази України для його розвитку. Доведено, що паломництво та релігійний туризм являються важливими складовими туристичної сфери як в Україні, так і за її межами.

Ключові слова: храм, монастир, туристична організація, сакральна архітектура, іудаїзм, православ'я.

The article examines the peculiarities of pilgrimage and religious tourism as a component of the tourism industry. The defining directions of pilgrimage and religious tourism are considered and their differences are indicated. It is shown that the main difference between pilgrimage tourism and religious tourism is that pilgrims are interested in personal participation in religious cults. Pilgrimage can be understood as a journey of pilgrims to worship holy places. For them, visiting excursions, museums, exhibitions is secondary and not interesting at all. While for religious tourists, the objects of visit are places and centers of religions. Excursion-oriented religious tourism is a type of tourism based on visiting religious centers and holy places, where tourists have the opportunity not only to see religious objects, but also to take direct part in religious events (attend services, participate in cross walks) etc. It is noted that pilgrimage tours, in contrast to religious-cognitive or cultural-historical ones, carry a certain belief in the meaning of the rite, that is, not only an educational purpose. Pilgrims care mainly about religion, about the holy places they came to. Such a person is able to move away from the usual rhythm of life for a while: the circle of communication, pleasures, food in order to satisfy his own spiritual and moral goals. The origins of religious tourism go back to the time of the formation of the main world religions: Christianity, Islam, Judaism and Buddhism. Tourist flows related to other religions are insignificant. Every year, more than 220 million people, including 150 million Christians, 50 million Muslims, Buddhists and 20 million representatives of other faiths, make pilgrimages. It is indicated that the formation of religious tourism in our country is facilitated by the religiosity of the Ukrainian people, as well as the presence of a significant number of architectural monuments, which have a predominantly sacred purpose. The most attractive for pilgrimage and religious tourism in Ukraine are the Kyiv-Pechersk Lavra and Pochaiv Lavra, which are included in the World Cultural Heritage Register by UNESCO. The article highlights a number of problematic issues that prevent the rapid development of pilgrimage and religious tourism in Ukraine.

Keywords: temple, monastery, tourist organization, sacred architecture, judaism, orthodoxy.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою розвитку сучасної індустрії туризму є релігійний туризм, який покликаний виховувати у населення повагу до традицій і духовного життя різних народів. Підвищену увагу суспільства до цього виду

туризму можна пояснити тривалим домінуванням в суспільстві атеїстичних уявлень та ідеологічних приписів в оцінці релігійних явищ, антирелігійною пропагандою та порушенням конституційного принципу свободи совісті.

Більше 90% об'єктів у всьому світі пов'язані з релігійним туризмом. В Україні цей вид туризму набуває все більшої популярності серед паломників різних конфесій. Тому особлива увага зараз приділяється його просуванню на внутрішньому та міжнародному туристичному ринку.

Слід зазначити, що паломництво та релігійний туризм відіграє велику роль у системі як міжнародного, так і внутрішнього туризму. Люди відправляються в паломництва та екскурсії до святих місць і релігійних центрів. Вони хочуть брати участь у релігійних обрядах, молитися, приносити жертву. Тому релігія впливає на формування самосвідомості та стереотипів поведінки людей [1, с. 227].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу стверджувати, що даною проблемою займаються такі вчені: Христов Т. Т. [2], Кадацька Ю. А. [3], Панченко С. А. [4], Биржаков М. Б. [5] та ін. Попри значну кількість наукових праць з проблем паломництва і релігійного туризму та загалом розвитку туристичної сфери, існує багато проблемних питань, які потребують вирішення.

Слід підкреслити недостатню кількість праць, присвячених саме, характеристиці паломництва та релігійного туризму, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути характерні риси та особливості паломництва та релігійного туризму, а також виокремити основні причини які чинять перепони їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично релігійний туризм вважається першим видом туристичних подорожей, який можна віднести, безпосередньо, до періоду формування світових релігій. Релігійний туризм – це самостійний вид туризму, який є складовою сучасної туристичної галузі [1, с. 227].

Релігійний туризм - це поїздка за межі традиційного середовища на термін не більше ніж на рік з метою відвідування святих місць і релігійних центрів. У ньому зазвичай виділяють три напрями: релігійний, поєднаний з участю в заходах релігійного життя, який здійснюється за допомогою екскурсій; паломництво, тобто подорож до святих і святих місць; наукові з релігійною метою [6, с. 216].

Термін «релігійний туризм» відображає, перш за все, релігійно-пізнавальні аспекти або лише пізнавальні, а «паломницький туризм» асоціюється з подорожами винятково з релігійною метою. Але сучасні паломники вико-

ристовуючи різні види транспорту, крім релігійної мети – відвідування релігійних місць, можуть переслідувати й інші цілі [6, с. 216].

Деякі вчені у своїх працях дуже часто використовують терміни паломництво та релігійний туризм як синоніми. Дослідник Т. Христов також дотримується цієї думки, проте у своїх працях він зазначає, що такі відмінності між ними є. Ці відмінності полягають у кінцевій меті цих двох подорожей, а саме паломництво він розглядає як, безпосередню, форму поклоніння, а релігійний туризм як мандрівка з метою набуття нових знань [7, с. 60]. У широкому розумінні це прийнятно. А у вузькому розумінні паломництвом вважається відвідування головних святих даної конфесії в суворо обумовлений час і з дотриманням режиму перебування, що підкреслює елітарність паломництва по відношенню до інших форм релігійного туризму. Приміром, у православ'ї паломництвом іменують лише відвідування Святої Землі не менше 10 днів. Всі інші релігійні подорожі характеризуються терміном «проща» [1, с. 228].

Характеризуючи ці два види туризму, можна виділити основні відмінності. Паломники під час своїх подорожей не цікавляться історією релігій, музеями і іншим, вони безпосередньо, використовують цю подорож для поклоніння святим місцям, а також зацікавлені в особистій участі в релігійних культурах. На відміну від них, релігійні центри, музеї, культові споруди є об'єктами відвідування, саме, представників релігійного туризму.

Такі подорожі можуть бути викликані релігійними заходами, святами, фестивалями, які відбуваються в певний визначений період року [1, с. 228].

Релігійний туризм екскурсійно-пізнавальної спрямованості – це вид туризму в основі якого лежить відвідування релігійних центрів і святих місць, де туристи мають можливість не тільки побачити культові об'єкти, а також, взяти безпосередню участь у релігійних заходах (відвідати служби, брати участь у хресних ходах тощо). Даний вид туризму має тісний зв'язок з науковим туризмом релігійного спрямування [7, с. 60].

Релігійному туризму притаманно об'єднувати допитливих людей, не далеких від віри, які бажають з користю провести свій вільний час. Оплативши тур, туристи бажають отримати естетичні враження та розширити свій кругозір історичними фактами про об'єкти екскурсії. Їх також цікавлять мистецтвознавчі відомості про пам'ятку архітектури. Таким

чином, за початковою метою екскурсія туристів до храму суттєво відрізняється від паломництва паломників до чудотворної ікони цього ж храму [8].

Паломництво здавна вважалося найвищим виявом особистої духовності, служіння вірі та думці. Паломниками вважаються таємні люди, натхненні божественною благодаттю, які своїми діями служать вірі і беруть цю частину з собою на Святу Землю. Таким чином, допомога та сприяння паломникам здавна були невід'ємною ознакою моральності [9, с. 281].

На відміну від релігійно-пізнавальних чи культурно-історичних подорожей, паломництво несе в собі певну віру в зміст ритуалу, тобто не лише пізнавальну мету. Паломників хвилює насамперед релігія, святе місце, до якого вони прийшли [1, с. 228]. Така людина здатна тимчасово відмовитись від звичних ритмів життя: кола спілкування, задоволень, їжі, щоб задовольнити власні духовно-моральні переконання. Ідея паломництва зводиться до діяльності за певних складних умов, на які людина добровільно погоджується. Це символізує готовність людини пожертвувати тимчасовим і швидкоплинним матеріальним заради вічного, духовного.

Сучасні дослідники, умовно, виділяють дві категорії паломників. До першої відносять високоосвічених людей, що добре знаються на реаліях церковного та суспільного життя, виразно уявляють собі мету та сенс паломництва. Людей які недавно переступили поріг храму віднесли до другої категорії. Беручи участь у паломництві, вони використовують безліч джерел інформації, зокрема і розповіді інших паломників, які не завжди є компетентними. На їх мотивацію великий вплив робить характер подання інформації [10, с. 75].

Одним із основних аспектів паломницьких турів є духовно-просвітницька спрямованість. Відвідуючи святі місця, паломники знайомляться з історією та духовними традиціями монастирів та церков, особливостями богослужінь, постатями святих. Паломництво також виконує важливу загальноосвітню функцію. Монастирі та церкви Київської Русі були не лише місцями духовної діяльності, а й культурними центрами. Упродовж століть у них зберігалися книги, ікони, предмети прикладного мистецтва та народних ремесл. Монастирські та храмові споруди є головними архітектурними пам'ятками свого часу – особливо до 18 століття. Цікаво, що багато монастирів навіть у найважчий період

боротьби з релігією та поширенням атеїзму, незважаючи на втрату свого головного призначення, зберігали роль культурних центрів [10, с. 75–76].

Витоки релігійного туризму сягають часів становлення основних світових релігій: християнства, ісламу, іудаїзму та буддизму. Щороку у світі здійснюють паломництво понад 220 млн. людей, у тому числі 150 млн християн, 50 млн мусульман, буддистів і 20 млн представників інших конфесій. Паломництва здійснюються з метою віднайти душевний спокій, відчуття єдності з духовно близькими людьми [6, с. 217].

Розглядаючи питання становлення релігійного туризму в Україні, слід підкреслити, що надзвичайно великий вплив на його становлення та розвиток має те, що український народ завжди був релігійним, а також те, що в Україні є велика кількість пам'яток релігійного призначення. Велику цікавість для паломників та релігійного туризму викликають такі пам'ятки сакральної архітектури як Києво-Печерська та Почаївська лаври.

Останні кілька років простежується тенденція збільшення кількості подорожуючих з метою паломництва до України та зростання кількості паломників з України за кордон [11, с. 230–231]. Перш за все, на мою думку, це пов'язано з розгортанням значної мережі організацій та різноманітних служб, які організують релігійні тури.

Незважаючи на суспільно-політичні потрясіння в Україні, завдяки своїй релігійно-ресурсній базі, ми можемо констатувати, що релігійний туризм динамічно розвивається. На даний момент в Україні нараховується близько 120 паломницьких служб, що організують екскурсії, подорожі та паломництва до святих місць України [9, с. 283].

Найважливішими об'єктами у розвитку туристично-екскурсійних маршрутів на території України являються численні монастирі та церкви. Значущість даних об'єктів окреслюється не місцем їх розташування (столичним чи провінційним), а художнім рівнем. Це стосується як архітектури, так і живопису та скульптури на біблійні сюжети, створеної відомими художниками та невідомими майстрами.

Завдяки тому, що у нашій державі знаходиться велика кількість об'єктів сакральної архітектури, які належать до різних конфесій та релігій, Україна здатна вдовольнити потреби туристів які відносяться до різних конфесій.

Зокрема, місто Умань стало місцем паломництва євреїв, які сповідують хасидизм, напрямок іудаїзму. Сюди з радістю приїжджають тисячі паломників-хасидів із США та Ізраїлю.

Західна Україна є важливою територією для активного релігійного туризму, на її теренах збереглися пам'ятки світових релігій, таких як католицизм, православ'я, іудаїзм і протестантизм.

Однак більша частина святих місць в Україні належить православному світу. Збільшувався потік туристів і паломників на Святі Гори, де знаходиться Святогірський Успенський чоловічий монастир XVII–XIX ст., який у 2004 році отримав статус Лаври. 30 липня на вшанування Святогірської ікони Божої Матері збирається близько 10 тис. паломників [12]. Також значна кількість прихожан, православного віросповідання, відвідує Почаївську Лавру у якій знаходиться скам'янілий слід та чудотворна ікона Божої Матері.

Слід підкреслити, що значну увагу туристів привертають численні православні святині які знаходяться у селах і містечках [6, с. 219].

Українське паломництво та релігійний туризм мають всі необхідні ресурси для швидкого розвитку, але є низка проблем, які створюють перепони цьому розвитку. З поміж значної кількості цих проблем, хочеться звернути увагу на основні, як на мій погляд.

Однією з перших проблем розвитку даних видів туризму є те, що за роки незалежності нашої держави, органи управління туризмом не розробили програми розвитку туризму. Також, хочеться підкреслити, що туристична інфраструктура бажає бути кращою, більше того значна кількість туристично-готель-

них комплексів, яка по спадковості передана нам від радянських часів потребує значного ремонту і капіталовкладень яких, на жаль, у нашій державі немає. Більша частина готельно-туристичної інфраструктури не відповідає попиту і вимогам подорожуючих. Наступне, державні органи ніяк не стимулюють розвиток цього туризму. Можливо, потрібно, звільнити від низки податків та зборів, на початковому періоді, діяльності організації та агентства які займаються таким видом туристичних послуг у тому числі і приватні.

Для розвитку будь якого виду діяльності важливе місце посідає реклама, сумно, але відсутність реклами також являється проблемою сучасного розвитку паломництва та релігійного туризму.

Висновок. Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що паломництво та релігійний туризм є важливими складовими туристичної індустрії в Україні. За наявності великої кількості пам'яток сакрального призначення перспективи розвитку цих двох видів туризму є очевидними.

Охарактеризувавши основні відмінності між паломництвом та релігійним туризмом, на мою думку, непотрібно проводити надто різкої грані. Як правило, релігійний туризм та паломництво мають спільні об'єкти відвідування та часто проходять в один і цей же час. Але різняться тільки метою та мотивацією яку переслідують під час подорожей.

Для швидкого та динамічного розвитку паломництво – релігійного туризму потрібна допомога держави, яка повинна бути зацікавлена в цьому, адже це сприятиме наповненню бюджету та духовному відродженню країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чередниченко А. О. Розвиток релігійного туризму як шлях до відновлення туристичної галузі в умовах соціально – економічної кризи. *УкрДУЗТ, Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. Вип. 58. С. 226–232.
2. Христов Т. Т. Релігійний туризм. Навч. посіб. Москва : Академія, 2005. 288 с.
3. Кадацька Ю. А. Релігійний туризм в Україні. Київ : Науковий світ, 2003. 178 с.
4. Панченко С. А. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи : монографія. Київ : Автограф, 2019. 163 с.
5. Биржаков М. Б. Паломницький і релігійний туризм : довідник. СПб : ОЛБИС, 1997. 732 с.
6. Юрченко С. О., Юрченко О.Є. Релігійний туризм у християнстві на сучасному етапі. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2017. Вип. 6. С. 216–220.
7. Сайчук В. С. Методичні аспекти суспільно-географічного дослідження релігійного туризму. *КНУ ім. Т. Шевченка, Економічна та соціальна географія*. 2014. Вип. № 2. С. 59–65.
8. Дурович А. П. Маркетинг в туризмі. Минск : Новое издание, 2005. 496 с.
9. Литвин І. В. Релігійний туризм в Україні (90-ті рр. ХХ ст. – сьогодні). *НПУ імені М. П. Драгоманова, Науковий часопис. Серія 6: Історичні науки*. 2014. Вип. 12. С. 280–287.

10. Данільєва Ю. Г. Паломницький туризм в Україні: витоки, різновиди, перспективи. *СНУ ім. В. Даля, Історичні записки*. 2012. Вип. 36. С. 73–80.
11. Конищева Н. И. Проблемы развития религиозно-паломнического туризма в Украине. *Вісник ДІТБ. Серія «Економіка, організація і управління підприємствами» (в туристичній сфері)*. 2006. Вип. 10. С. 229–235.
12. Монастыри и храмы. URL: <http://www.pravoslavie.ua/monasteries> (дата звернення: 20.10.2022)

REFERENCES:

1. Cherednychenko A. O. (2017). Rozvytok relihiinoho turyzmu yak shliakh do vidnovlennia turystychnoi haluzi v umovakh sotsialno – ekonomichnoi kryzy [The development of religious tourism as a way to restore the tourism industry in the conditions of social and economic crisis]. *UkrDUZT, Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 58, pp. 226–232. (in Ukrainian)
2. Khrystov T. T. (2005) *Relihiinyi turyzm* [Religious tourism]. Moskva: Akademiia, 288 p. (in Ukrainian)
3. Kadatska Yu. A. (2003) *Relihiinyi turyzm v Ukraini* [Religious tourism in Ukraine]. Kyiv: Naukovyi svit, 178 p. (in Ukrainian)
4. Panchenko S. A. (2019). *Relihiinyi turyzm v Ukraini: stan, potentsial, perspektyvy: monohrafiia* [Religious tourism in Ukraine: state, potential, prospects]. Kyiv: Avtohrad, 163 p. (in Ukrainian)
5. Byrzhakov M. B. (1997). *Palomnytskyi i relihiinyi turyzm: dovidnyk* [Pilgrimage and religious tourism]. SPb: OLBYS, 732 p. (in Ukrainian)
6. Yurchenko S. O. & Yurchenko O. Y. (2017). Relihiinyi turyzm u khrystyanstvi na suchasnomu etapi [Religious tourism in Christianity at the modern stage]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina, Seriia «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»*, vol. 6, pp. 216–220. (in Ukrainian)
7. Saichuk V. S. (2014). Metodychni aspekty suspilno-heohrafichnoho doslidzhennia relihiinoho turyzmu [Methodological aspects of socio-geographic research of religious tourism]. *KNU im. T. Shevchenka, Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia*, vol. 2, pp. 59–65. (in Ukrainian)
8. Durovich A. P. (2005) *Marketing v turizme* [Marketing in tourism]. Minsk: Novoe izdanie, 496 p.
9. Lytvyn I. V. (2014). Relihiinyi turyzm v Ukraini (90-ti rr. XX st. – sohodennia) [Religious tourism in Ukraine (90s of the 20th century – present day)]. *NPU imeni M.P. Drahomanova, Naukovyi chasopys, Seriia 6: Istorychni nauky*, vol. 12, pp. 280–287. (in Ukrainian)
10. Danilieva Yu. H. (2012). Palomnytskyi turyzm v Ukraini: vytoky, riznovydy, perspektyvy [Pilgrimage tourism in Ukraine: origins, varieties, prospects]. *SNU im. V. Dalia, Istorychni zapysky*, vol. 36, pp. 73–80. (in Ukrainian)
11. Konyshcheva N. Y. (2006). Problemy razvytyia relyhyozno-palomnycheskoho turyzma v Ukraine [Problems of the development of religious and pilgrimage tourism in Ukraine]. *Visnyk DITB, Seriia «Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy» (v turystychnii sferi)*, vol. 10, pp. 229–235. (in Ukrainian)
12. Monastyry y khramy [Monasteries and churches]. Available at: <http://www.pravoslavie.ua/monasteries> (accessed 20.10.2022).